

O‘ZBEK PSIXOLOGLARI TADQIQOTLARIDA KASB TANLASH, KASBGA YO‘NALTIRISH MUAMMOLARI

*Shahrisabz davlat pedagogika institut
Ilmiy rahbar, Ijtimoiy fanlar kafedrası
katta o‘qituvchisi **Jabborova Malohat Azimovna**,
Biologiya yo‘nalishi 1-kurs 2-23 guruh
talabasi Ko‘chkinova Sabina
Tel:+998-88-635-65-69*

Annotatsiya: *Mazkur maqolamizda bugungi yoshlar orasida dolzarb masalaga aylangan to‘g‘ri kasb tanlash, Prezidentimiz aytganlaridek yoshlarni kasbga to‘g‘ri yo‘naltirish muhim omil ekanligi va bu kelajagimiz asosi bo‘lishini anglagan xolda respublikamiz psixologlarining kasb tanlash va kasbga yo‘naltirish masalalari bo‘yicha olib brogan tadqiqotlarini o‘rganib chiqdik hamda tadqiqot ishlari bo‘yicha fikr-mulohazalar atroflicha bayon etildi.*

Kalit so‘zlar: *Kasb-hunar, kasb psixologiyasi, shaxsiy-kasbiy xususiyat, muloqot psixologiyasi.*

Kasbiy konsultatsiyalar shaxs xossalari, xususiyatlari, sifatleri tashhis metodlarini ishlab chiqish psixologiya fanining markaziy vazifalaridan biridir. Respublikamizda tashhisning bunday metodikalarini yaratishda ma‘lum tajriba to‘plangan. Masalan, o‘quvchilarni psixologik o‘rganish metodikasi (V.A.Tokareva S.Sh.Aytmetova) shaxsni o‘rganish metodlari (M.G.Davletshin taxriri ostida B.R.Dodirov va K.B.Dodirovlar ishlab chiqqan) o‘quvchilarni kasb tanlash vazifalarini hal etish uchun tashhishlash metodlari, R.Z.Gaynutdinov rahbarligida yaratilgan turli kasblar uchun asosli professiogrammalardir.

O‘zbekistonda kasbiy orientatsiya ishi tajribasi bir necha marta umumlashtirilgan “Yoshlarni kasbga yo‘naltirishni takomillashtirish muammolari” Respublika konferensiyasi, mehnat ta‘lim-tarbiyasi va kasbga yo‘naltirishni takomillashtirish masalalari bo‘yicha konferensiya, “Yoshlar o‘rasida kasbiy ishlarning psixologik jixatlari” simpoziumi, qishloq yoshlari orasida ommaviy kasbga yo‘naltirish ishlarini takomillashtirishga bag‘ishlangan ilmiy amaliy konferensiya, respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi va boshqalarni misol tarikasida keltirib o‘tish mumkin.

“Inson-kasb-ishlab chiqarish muxiti” tizimi o‘z-o‘zicha ko‘p bosqichli, ko‘p qirrali, juda murakkab bo‘lib, respublikamizda ushbu tizimda davlat miqyosida inson omiliga g‘amxurlik qilinadi. Kadrlar tayyorlash sohasida davlat siyosati xar

tomonlarni rivojlangan shaxs fuqaroni uzluksiz ta'lim tizimi orqali tarbiyalashni ko'zda tutadi.

Shunday qilib, insonning kasbiy shakllanish muammolarini o'rganish ham fundamental, ham amaliy tadqiqotlarning dolzarb vazifalaridan sanaladi. R.Z.Gaynutdinov rahbarligida kasbiy tiklanishning turli muammolariga bag'ishlangan qator tadqiqotlar amalga oshirilgan.

D.N.Arziqulovning dissertatsion tadqiqotida Agrar universitet talabalarining kasbiy shakllanish bosqichlari psixologik xususiyatlarini o'rganishga asosiy e'tibor qaratildi. Boshqa kasblarga ham taalluqli bo'lgan muhim xulosalar kasbiy tiklanishning xar bir bosqichida ajratilgan shaxsiy xossalarni bilan kasbiy sifatlar o'rtasida statistik ahamiyatli bog'liklik borligi haqidagi fikrlardir. Rivojlanishning turli bosqichlarida shaxsning alohida xossalari ustuvorligi, ularning shaxsiy-kasbiy adaptatsiyasining ifodalash o'zini kasb bilan identifikatsiyalash ko'rsatkichi sanaladi.

Sh.G.Saparovning o'qituvchilarining shaxsiy-kasbiy xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotida ta'kidlanadiki ularning shakllanishi va rivojlanishi ularning kasbiy faoliyatida amalga oshadi ya'ni namoyon bo'lish darajasi va sifati o'qituvchilarning yoshi va ish stajiga uzviy bog'liqdir. Shuningdek, muallif jins va kasbiy faoliyatning motivatsion asosi kabi omillarni ko'rsatadi. "Yutuqqa erishishga ehtiyojning yuqori darajasi tendensiyasi asosan 10 yilgacha staji bo'lgan 30-35 yoshgacha o'qituvchilarda namoyon bo'ladi. Keyin faoliyatda yutuqqa erishish ehtiyoji barqarorlashib o'rtacha qiymatlar darajasida boradi".

Yu.M.Asadovning dissertatsiyasida umumta'lim maktabi o'qituvchisining malaka oshirish tizimidan kasbiy-shaxsiy o'sish yo'nalishini belgilovchi psixologik xususiyatlari o'rganiladi. Bu bosqichda maxoratni mustahkamlash, kasbiy tiklanish samaradorligi ko'p jixatdan psixologik xususiyatlarga bog'lik.

Yu.M.Asadov tomonidan olib borilgan tadqiqot ishida maktab ta'limini rivojlantirish davlat umummilliy Dasturi talablaridan kelib chiqqan xolda kasb maxorati rivojlanishi omillari sifatida o'qituvchining individual-psixologik xususiyatlarini o'rganishning dolzarbligini ilgari surilgan. Unda o'qituvchi kasb maxoratining yaxlit komponentlarini tasniflovchi "o'qituvchining kasb maxorati", "o'qituvchining individual psixologik xususiyatlari", "o'qituvchining psixologik tipi" kabi tushunchalarni belgilovchi o'qituvchining individual-psixologik xususiyatlarni psixologik tiplarda integrallashuvi va ularning malaka oshirish tashkiliy shakllarini tanlash motivatsiyasiga ta'sirini izoxlovchi individual-psixologik xususiyatlarning o'qituvchi kasb maxoratini rivojlantirish omillari sifatida ahamiyatini ochib beruvchi ilmiy asoslangan ma'lumotlar keltirilgan.

Dissertant B.N.Sirliiev "O'rta maxsus kasb-hunar o'quv yurtlari ustalari kasbiy kamolotining psixologik jixatlari" mavzusidagi tadqiqot ishi kasb-hunar o'quv yurtlarining ustalari misolida kasbiy kamoloti va kasbiy o'zini o'zi belgilanishning

dolzarb muammolarini tadqiq kilishga bag'ishlangan. Taqdiqot ishida ishlab chiqarish ustalarini kasbiy moslashish, adaptatsiya va kasbiy maxorat bosqichlarida tayyorlashni va ularning shaxsiy-kasbiy o'sishlarini takomillashtirish muammosining psixologik jixatlari ochib beriladi.

B.N.Sirliiev fikricha ustalarning kasbiy tiklanish ko'rsatkichlari sifatida quyidagi individual psixologik xususiyatlar: muloqotga kirishuvchanlik, emotsional barqarorlik, dominantlik, ijtimoiy yetuklik, ijtimoiy jasurlik, ishonuvchanlik, ishonch, mustaqillik, o'zini o'zi nazorat va boshqa xususiyatlar, shuningdek, pedagogik bilim va malakalarni xosil bo'lishi, ta'limni tashkil etish bilan bog'liq bilim va malakalar, o'quv xujjatlari bilan ishlash va boshqalarni shakllanishi hamda rivojlanishining namoyon bo'lish darajalari bilan belgilanadi. Taqdiqot natijalari asosida shaxslilik, individual-psixologik, motivatsion xususiyatlari hunar ta'limi ustalarining pedagogik kunikmasi, bilimi bilan chambarchas bog'liqligi isbotlab berildi. Muallif tomonidan tadbii qilingan taqdiqot metodlari asosida muloqatmandlik, emotsional barqarorlik, usunlikka intilish, onglilik dadillik, ishonuvchanlik, ekstravertlik, o'zini o'zi nazorat qilish, muvaffaqiyatga erishish extiyoji va boshqalar hunar ta'limi ustalarining faoliyatlarida kasbiy ahamiyatli ekanligi haqida aniq xulosalar chiqarildi. Ularning optimal darajada namoyon bo'lishi 10 yillik mexnat faoliyatiga ega bo'lgan va yoshi 35 dan katta hunar ta'limi ustalarning ma'lum bir jinsga mansubligi, shuningdek, ayollarda erkak hamkasblariga nisbatan ko'prok bezovtalanish, nevrotizm xususiyatlari kamrok ekstraponutiv xususiyatlar va o'zini-o'zi past baxolashlari namoyon bo'lishi kuzatiladi.

F.S.Ismagilovanning mutaxassislarning kasbiy tajribasi va bozor iqtisodiyoti shakllanish davrida uni boshqarishga bag'ishlangan dissertatsiyasida ko'rsatilishicha, kasbiy tajriba samaradorligi mezoni mutaxassisning raqobatbardoshligi sanaladi. Raqobatbardoshlilik mutaxassisining professional xususiyati sifatida mehnat bozorida va tashkilotda uning ustunligini talab qiladi.

Respublikamiz miqiyosida yuridik psixologiya doirasida bajarilgan taqdiqotlar alohida o'rin tutadi. Ye.Yu.Agzamova (2001) taqdiqoti ichki ishlar xodimlarining shaxsiy-psixologik xususiyatlari namoyon bo'lishini belgilovchi omillarni o'rganishga bag'ishlangan. IIB xodimlari kasbiy tiklanishida o'ziga xoslik mavjud bo'lsada, umumpsixologik qonuniyatlar ham mavjudligi isbotlangan. Ular shaxsiy tavsifnomalar ahamiyatligidan iborat.

I.R.Ergashevning tergovchining dastlabki tergov qatnashchilari bilan muloqot psixologiyasini o'rganishga bag'ishlangan taqdiqotida bizning ilmiy qiziqishlarimiz nuqtai nazaridan muhim xulosa shuki, tergovchilarning dastlabki tergov qatnashchilari bilan psixologik aloqa o'rnatishida samaradorlik hal qiluvchi darajada ularning kasbiy muloqotga kasbiy psixologik tayyorlanganligi darajasiga bog'lik.

Kasb tanlashga tayyorlikning psixologik jixatlari va kasbiy diagnostika muammolariga doyr taqdqiqot ishi K.B.Qodirov tomonidan olib borilgan. Bunda asosiy qoida kasbiy yo‘nalganlik umuman moyilliklarda, qiziqish va qadriyatlarda ifodalanib, kasbiy rivojlanishning mazmuniy tomoni sanaladi. Kasb tanlash chog‘ida psixologik tayyorgarlik yoki yetuklik kasbiy o‘zini o‘zi anglashning muhim omili bo‘lib, kasbni to‘g‘ri tanlashga yordamlashadi va kuch, barqarorlik, keskinlikda namoyon bo‘ladi, bu onglilik, mustaqillik bilan ta‘minlanadi va kasbiy tanlovning formal-dinamik jihatiga kiradi. Shunday qilib, kasbiy tanlovning barcha mazmuniy va formal-dinamik jixatlari, umuman shaxsning kasbiy rivojlanishi ma‘lum strategiyasi shakllanishiga ko‘maklashadi. Shu bilan birga K.B.Qodirov taqdqiqotining emperik qismi ma‘lumotlariga asoslanib xulosa qiladiki, intellektual qobiliyatlar, shaxs motivlari, yo‘nalganlik, moyillik tendensiya va boshqalar bilan uzviy bog‘liklikda bo‘lib, yoshlarning kasbiy tiklanish asosi sanaladi. Shaxs atrof-muxitga, kadriyatlarga, faoliyat turlari mazmuniga tanlab, shu jumladan, o‘z aqliy imkoniyatlariga muvofiq munosabatda bo‘ladi.

Shunday qilib, yurtimiz psixologlarining kasbiy tiklanishining turli bosqichlarini o‘rganishga bag‘ishlangan taqdqiqotlari tahlilida rivojlanishning shaxsiy omillari, shaxsning kasbiy faoliyati doirasida tiklanishining xal qiluvchi roliga asosiy e‘tibor qaratiladi. Anglanilganlik mustaqillikning rivojlanish darajasi, ya‘ni, ijtimoiy yetuklikni xisobga olish ko‘p jixatdan o‘quvchilarda kasbiy tiklanish mexanizmini o‘rganish imkonini beradi. Yukoridagi fikrlardan ko‘rinadiki, respublikamiz psixologlari tomonidan kasbga yo‘naltirish, kasb tanlash masalalariga doyr bir qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Bu esa muammoni turli jixatlarini yanada chuqurroq o‘rganish imkonini beradi. Shu bilan birga yosh avlodni ongli ravishda tug‘ri kasb tanlashga yo‘naltirish, kasb tanlashda uchraydigan xato va kamchiliklarni oldini olish hamda kasbiy o‘zlikni shakllantirish doirasida yechimi topilmagan muammolar ham talaygina. Shu bois respublikamiz psixolog olimlari tomonidan bu borada bir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Айматова, Дилором Рuzимуротовна. "СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ В СВЯЗИ И ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА К УРОВНЯ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ." *E Conference Zone*. 2024.
2. Ruzimurotovna, Aimatova Dilorom. "RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LIFE SATISFACTION." *Conferencea* (2024): 1-6.
3. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE INFLUENCE OF SATISFACTION WITH FAMILY LIFE ON

EMOTIONAL INTELLIGENCE." *American Journal of Interdisciplinary Research and Development* 23 (2023): 21-24.

4. Ойматова, Дилором Рuzимуротовна. "Хотира муаммосининг психология фанида тадқиқ этилиши." *Science and Education* 2.5 (2021): 973-979.
5. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "The Study Of Memory Characteristics Of Adolescents And Methods Of Its Development." *The American Journal of Social Science and Education Innovations* 3.08 (2021):15-17.
6. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "Concepts Of Satisfaction With Family And Family Life." *Genius Repository* 26 (2023): 10-14.
7. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EMOTIONAL RELATIONS IN CHILD EDUCATION IN THE FAMILY." *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development* 23 (2023): 6-9.
8. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF INTERRELATION OF FAMILY RELATIONSHIPS TO THE DEVELOPMENT OF CHILD INTELLECT." *American Journal of Pedagogical and Educational Research* 18 (2023): 12-15.
9. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "Concepts Of Satisfaction With Family And Family Life." *Genius Repository* 26 (2023): 10-14.
10. Y. Masharipov. Psixologiya va sport psixologiyasi. Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma.) (3-nashri). "ILM ZIYO", 2017. — 328 b..
11. S.X.Jalilova, F.I.Xaydarov, N.I.Halilova "KASB PSIXOLOGIYASI" T.: 2010 y. 162 bet.